Jurisprudencija, 2001, t. 20(12); 16–22

INDIVIDO TEISINĖ SOCIALIZACIJA: SAMPRATA IR STRUKTŪRA

Prof. habil. dr. Jūratė Galinaitytė

Lietuvos teisės universitetas, Teisės fakultetas, Kriminologijos katedra, Ateities g. 20, 2057 Vilnius
Telefonas 71 46 18
Elektroninis paštas crimlogd@ltu.lt

Pateikta 2001 m. vasario 2 d.
Parengta spausdinti 2001 m. balandžio 20 d.

Recenzavo Lietuvos teisės universiteto Teisės fakulteto Psichologijos katedros prof. habil. dr. ***V. Justickis*** *ir šio fakulteto Kriminologijos katedros vedėja doc. dr.* ***G. Babachinaitė***

Santrauka

Straipsnyje nagrinėjama aktuali ir nepakankamai Kriminologijos teorijoje nušviesta individo teisinės socializacijos problema. Visuomenės branda iš dalies priklauso nuo jos teisinės kultūros. Todėl šalyje vykstanti radikali politinė, ekonominė ir teisinė reforma, aktyvi socialinė politika, visuomenės demokratizavimas, jos dorovinės–dvasinės srities atsinaujinimas reikalauja iš naujo pažvelgti į visuomenės narių teisinės kultūros formavimosi procesą. Straipsnyje pateikiama teisinės socializacijos, kurios metu individas perima visuomenės teisinę kultūrą, samprata, nagrinėjamas šio proceso mechanizmas. Individo teisinės socializacijos proceso modelis buvo pateiktas 1988 m. autorės apgintoje habilituoto daktaro disertacijoje.

Žmogaus teisinis formavimasis yra sudėtingas procesas. Jį lemia išorinės socialinės sąlygos ir jų kaita, visuomenės socialinė struktūra, socialiniai santykiai ir institutai, visuomenės materialinė ir dvasinė kultūra. Tačiau tai nereiškia, kad žmogaus teisinė kultūra, kurią atspindi jo teisinis elgesys ir teisinė sąmonė, visais atvejais gali būti paaiškinama vien išorinėmis socialinėmis sąlygomis. Kiekvienam žmogui tenka patirti išorinės socialinės aplinkos poveikį, tačiau žmonės skirtingai į jį reaguoja. Elgesio pasirinkimas priklauso ir nuo žmogaus gyvenimo patirties, jo poreikių ir interesų, vertybinių orientacijų ir pozicijų, nuostatų bei teisinės sąmonės.

Žmogaus teisinio formavimosi ir tobulėjimo procesas yra sąlyginai savarankiškas, jam būdingi savi ir mažai tirti dėsningumai. Siekiant atskleisti šio proceso esmę, struktūrą ir mechanizmą, būtina išsiaiškinti socializacijos sąvoką.

1. Filosofinėje ir sociologinėje literatūroje socializacija suvokiama kaip individo socialinės esmės formavimosi ir raidos procesas. Trumpame sociologijos terminų žodyne pažymima, jog socializacija yra tapimo asmenybe procesas, kurio metu individas išmoksta ir perima konkrečios visuomenės, socialinės bendrijos, grupės vertybes, normas, nuostatas bei elgesio pavyzdžius [5, p. 318].

Individas gyvena ir vystosi gamtinėje ir socialinėje aplinkoje, kuri vaidina svarbų vaidmenį jo ugdymo ir kokybės kaitos procese. Darydama įtaką individui, socialinė aplinka sukelia atitinkamą jo reakciją (veiklą, elgesį). Aktyviai sąveikaudamas su jį supančia socialine aplinka, kurią sudaro socialinių santykių visuma, individas perima šios aplinkos kultūros vertybes ir jomis vadovaujasi įgydamas socialines savybes. Svarbus kultūros vertybių elementas yra socialinių normų sistema. Procesas, leidžiantis žmogui sąmoningai veikti neperžengiant visuomenės kultūros ribų, yra socializacija. Tai individo tapimas visuomeniniu žmogumi, asmenybe [2, p. 456]. Jį sudaro tiek biologinės prielaidos, tiek ir individo integravimasis į

socialinę aplinką, kurio metu vyksta socialinis pažinimas, socialinis bendravimas, įgyjami praktinės veiklos įgūdžiai perimant socialines funkcijas, vaidmenis, socialines normas, teises ir pareigas.

Socializacija yra nepertraukiamas, tik skirtingu intensyvumu vykstantis procesas. Jis priklauso ne tik nuo žmogaus ir socialinės aplinkos sąveikos formų, bet ir nuo visuomenės brandos. Šio proceso metu žmogų kryptingai veikia ne tik socialinės sąlygos, socialiniai institutai, bet ir paties žmogaus įvairiarūšė praktinė veikla. Žmogus, veikdamas socialinėje aplinkoje, ją keičia, tobulina. Kinta socialinė aplinka, kinta ir pats žmogus, jis išsiugdo naujų savybių ir bruožų. Todėl žmogus socializacijos procese yra jo objektas ir subjektas. Kaip subjektas, žmogus stengiasi ne tik perimti socialines ir kultūrines vertybes, bet ir atsiskleisti visuomenėje. Šiame procese įgyjama asmeninės patirties ir kartu perimama socialinė patirtis.

Taigi socializacijos procese vyksta kultūros perėmimas ir savęs atskleidimas, asmenybės tapsmas.

Socializacija, atsižvelgiant į tai, kokiame asmenybės formavimosi cikle ji vyksta, sociologinėje literatūroje skirstoma į pirminę ir antrinę. Pirminės socializacijos metu individas perima būtiniausias žinias ir įgūdžius, be kurių egzistuoti visuomenėje jam būtų sunku. Tačiau jaunystėje socializacija negali paruošti daugybei įvairiausių socialinių vaidmenų, kuriuos asmuo vaidina šiuolaikinėje visuomenėje. Todėl ne mažiau svarbi antrinė socializacija, kuriai būdingi šie porūšiai: išankstinė (*aticipatory*) socializacija, profesinė socializacija bei resocializacija [1, p. 95]. Išankstinė socializacija suvokiama kaip naujo vaidmens apmąstymas ir bandymas jį atlikti. Profesinė socializacija trunka tol, kol asmuo užsiima darbo veikla.

Visą gyvenimą keičiasi žmonių požiūriai, vertybės ir savimonė jiems imtis naujų vaidmenų ir įgyti naujos patirties. Šis principas, kai yra laipsniškas ir dalinis, vadinamas besitęsiančia socializacija. Ir atvirkščiai, resocializacijos metu žmogus atsisako vieno gyvenimo būdo dėl kito, kuris skiriasi nuo pirmojo.

Pagal socializacijos procese individui perteikiamą visuomenės kultūros pobūdį galima išskirti atskirą, specifinę socializacijos rūšį – teisinę socializaciją.

2. Teisinė socializacija sudaro būtiną ir labai svarbią bendros socializacijos dalį. Būdama bendros individo socializacijos dalimi, ji atspindi specifinį bendrųjų socializacijos dėsnių pasireiškimą formuojantis bei lavėjant individo teisinei sąmonei, teisiniam elgesiui ir teisinei kultūrai.

Žinoma, kad žmogui susivokti ir elgtis socialinėje aplinkoje padeda žinios, normos ir socialinės vertybės. Per jas yra perduodamas žmonijos kultūrinis palikimas. Kiekviena visuomenė pateikia savo vertybių ir normų sistemą, išreiškiančią visuomenės interesus. Pagrindinis socializacijos tikslas yra pasiekti, kad asmenybės vertybių sistema, praktinė veikla atitiktų visuomenės vertybių sistemą, skatinamą ir toleruojamą veiklą, interesus, tikslus. Socialinių normų ir vertybių perkėlimas į individo lygį reiškia jų internalizavimą asmenybės sąmonėje. Šis procesas padeda žmogui įsitraukti į socialinius teisinius santykius, formuoti jo teisinį elgesį ir teisinę sąmonę, požiūrį į teisę, jos principus, idėjas ir konkrečias teisės normas, į teisės institutus ir skirtingas teisinio elgesio formas. Taip ugdoma žmogaus teisinė kultūra. Tačiau visuomenėje egzistuoja įvairios vertybių sistemos. Be visuomenės pripažintų ir palaikomų normų ir vertybių, egzistuoja atskiroms socialinėms grupėms, bendrijoms, atskiriems socialiniams institutams būdingos normos ir vertybių sistemos, kurios ne visada atitinka visuomenės vertybių sistemą. Teisinės socializacijos procese asmenybė yra veikiama visų šių normų ir vertybių sistemų. Todėl individo teisinė socializacija vyksta nuolatinėje priešybių kovoje, kurią, kaip rodo praktika, laimi ne vien tai, kas atitinka visuomenės interesus.

Teisinė socializacija nėra paprastas nusistovėjusios teisinės kultūros perdavimas iš kartos į kartą, nes tai reikštų socializacijos reiškinių atskyrimą nuo laiko konteksto bei asmeninės ir kolektyvinės patirties efekto eliminavimą. Individas, perėmęs teisės normas ir vertybes, gali pakeisti jų turinį, pritaikymą, praturtinti jas asmenine patirtimi. Dėl mokymo, patirties ir „simbolinės“ socializacijos ugdoma individo teisinė kultūra [3, p. 116]. Kryptingai ir sistemingai mokomas, šviečiamas individas susipažįsta su visuomenės politinėmis, socialinėmis, dorovinėmis ir teisinėmis normomis, vertybėmis ir jas perima. Taip įgyjamas tam tikrų žinių bagažas, leidžiantis individui sėkmingai įsitraukti į įvairius socialinius santykius. Individo įgytos žinios tampa savotiška išeitinių individo pasaulėjautos postulatų visuma. Šios žinios padeda

individui perimti ir įgyti atitinkamą patirtį praktikoje. Tik praktikoje žmogus gali patikrinti perimtas bei įgytas teisines žinias, vertybes ir jas gausinti. Jei šios žinios atitinka praktiką, individo teisinės nuostatos sustiprėja. Jeigu įgytos teisinės žinios labai atitrūkusios nuo praktinės veiklos, individo teisinės nuostatos deformuojasi. Be mokymo, patirties perdavimo ir asmeninės patirties įgijimo socialinėje praktikoje, teisinės socializacijos procesui svarbią reikšmę turi individo intuityvus socialinio ir teisinio fenomeno supratimas, įsivaizdavimas, kuris atsiranda žinant įvairių visuomenės, socialinių grupių, bendrijų reakciją į tą fenomeną. Taigi individas gali suvokti tikrą socialinį arba teisinį fenomeną intuityviai, neturėdamas konkrečios patirties.

Norint tinkamai suvokti individo teisinės socializacijos proceso esmę ir atskleisti jo turinį, būtina jį nagrinėti pasitelkus šias žmonių egzistavimo esmę sudarančias prielaidas: socialinius santykius, socialinę aplinką, praktinę veiklą ir auklėjimą. Tai svarbiausi teisinės socializacijos esmės ir struktūros tyrimo metodologiniai principai. Filosofinės kategorijos „socialiniai santykiai", „veikla", „auklėjimas" leidžia giliai pažvelgti į atskirus socialinius reiškinius ir procesus, tarp jų ir į tokį sudėtingą procesą kaip individo teisinė socializacija.

Individo teisinę socializaciją būtų sunku suvokti atribojant ją nuo realių ekonominių, politinių, kultūrinių, dorovinių ir kitų socialinių santykių bei bendravimo. Dėl žmonių bendros praktinės ir dvasinės veiklos susiklosto tam tikri socialiniai santykiai, kurie nėra abstraktūs ryšiai tarp žmonių. Tai tarpasmeninis bendravimas, žmonių poreikių ir interesų sąlytis, pažiūrų ir įsitikinimų sugretinimas, pasikeitimas patirtimi, veikla bei jos rezultatais, tarpusavio veiksmų kontrolė ir korekcija. Bendravimo metu atsiskleidžia žmonių tarpusavio racionali ir emocinė įtaka, formuojasi nuotaikų, pažiūrų bendrumas, perimami skirtingi elgesio stiliai, manieros, įpročiai ir gyvenimo būdas. Šio tiesioginio ir netiesioginio bendravimo procese individą veikia socialinė aplinka, kurioje jis empiriniu būdu gauna atitinkamą teisinę informaciją. Dalis šios teisinės informacijos įsimenama kaip elgesio imperatyvai ir elgesio normos. Žmonių ryšių socialinis pobūdis, jų turinys ir forma bendravimo metu skatina socialiai reikšmingų savybių, dorovinių ir teisinių principų bei elgesio normų raidą. Bendravimas yra tiesioginė žmogaus socialinės esmės pasireiškimo forma, būtina asmenybės socialinės kultūros formavimo priemonė [6, p. 116].

Taigi teisiniam individo ugdymui lemiamą įtaką turi socialiniai santykiai, tarpasmeninis bendravimas. Todėl teisinės socializacijos proceso tikslai ir uždaviniai turi atspindėti šių socialinių santykių formų objektyvų turinį. Prieštaravimai tarp subjektyviai numatytų, nors ir pačių humaniškiausių, tikslų ir socialinių santykių objektyvaus turinio lemia atotrūkį tarp individo teisinės socializacijos objektyvių ir subjektyvių veiksnių.

Visa socialinių santykių skalė, socialinio bendravimo rūšys ir formos neegzistuoja be individų praktinės veiklos. Socialiniai santykiai lemia praktinės veiklos turinį ir organizavimą, jos socializuojančių funkcijų įgyvendinimo būdą. Socialinė veikla tampa jėga, galinčia pakeisti ir atkurti socialinę aplinką, realius socialinius santykius, bendravimo ir socialinių vaidmenų turinį. Kartu kinta asmenybės teisinės sąmonės ir elgesio struktūra bei turinys, teisinės kultūros lygis. Todėl socialinės aplinkos, realių socialinių santykių tyrimas ignoruojant individo įvairiarūšę veiklą užkerta kelią kintančios teisinės socializacijos sistemos analizei. Individo praktinė veikla yra itin svarbus veiksnys jo teisinėje socializacijoje. Būtent praktinėje veikloje susidurdamas, vykdydamas ir taikydamas teisės normas, individas ne tik su jomis susipažįsta, bet ugdo savo teisinį kompetentingumą ir sąmoningumą. Kiekviena praktinės veiklos rūšis (profesinė–gamybinė, kultūrinė–pažintinė, politinė, rekreacinė–buitinė, vertybinė–orientacinė) ir forma turi savo socialinį turinį, kuris ir sudaro sąlygas formuoti atitinkamas asmenybės orientacijas, pažiūras, elgesio nuostatas. Kiekvienos rūšies praktinėje veikloje kartu su jos dalykine funkcija realizuojama ir teisinės socializacijos funkcija.

Teisinės socializacijos ypatybė ta, kad ji savo tikslus ir uždavinius įgyvendina per individo praktinės veiklos tikslus, turinį ir funkcijas. Šiame procese visos individo praktinės veiklos rūšys viena kitą papildo ir viena per kitą sustiprina savo poveikį individo teisinei sąmonei bei elgesiui. Todėl teisinės socializacijos procese itin svarbu koordinuoti jų poveikį individui, tobulinti jo praktinės veiklos formų struktūrą. Praktinės veiklos pažanga reikalauja iš individo atnaujinti savo žinias. Todėl ji yra būtina teisinės sąmonės ugdymo sąlyga.

Svarbus teisinės socializacijos elementas yra individo teisinis auklėjimas. Jo tikslas – padėti žmogui perimti teisinę informaciją, didinti teisinį raštingumą, ugdyti teisinius įsitikinimus, teisinio elgesio motyvus ir įgūdžius. Teisinio mokymo, teisinio švietimo ir teisinės propagandos būdu diegiamos teisinės žinios, kurios padeda individui išsiugdyti vertybines teisines orientacijas, teisinę nuostatą. Tokios žinios tampa teisinės individo sąmonės šerdimi bei veikia jo elgesį visuomenėje. Teisinės žinios – tai ne tik valstybės perteikiamų imperatyvų žinojimas, bet ir jų supratimas. Priešingu atveju būtų sunku kalbėti apie atsakingą individo jam suteiktų teisių įgyvendinimą ir pareigų vykdymą. Taigi asmenybės teisinės kultūros lygis iš dalies priklauso nuo teisinio auklėjimo – jis turi būti gerai organizuotas, kryptingas ir sistemingas.

Kalbant apie teisinių žinių svarbą reikia turėti omenyje ir tai, kad ne visuomet teisės normos žinojimas tampa vidine individo elgesio norma. Kad norma tikrai veiktų, ji turi tapti vidine individo struktūros dalimi. Teisės normų ir vertybių sistema perkeliama į individo vidinę struktūrą jo asmeninėmis pastangomis. Kad išorinius socializuojančius poveikius individas priimtų, būtina jam pačiam norėti vadovautis visuomenės pripažintomis teisinėmis vertybėmis. Štai kodėl teisinės socializacijos mechanizme svarbų vaidmenį vaidina individo savimonė. Ji padeda saviauklai, kuri yra būtina teisinės socializacijos procese.

Auklėjimo teorijoje pripažįstama, kad saviaukla yra gerai organizuoto auklėjimo rezultatas [4, p. 125]. Saviauklą galima apibūdinti kaip įsisąmonintą būtinybę, vidinį aktyvumą siekiant pakeisti savo asmenybę bei išsiugdyti norimas savybes. Tai yra žmogaus vidinės pastangos ugdyti save kaip asmenybę – tobulinti savo socialines savybes, sugebėjimus, žinias, charakterio bruožus. Individo saviauklą, jos turinį lemia socialinė aplinka, auklėjimas ir asmeninė veikla. Vidiniame saviauklos mechanizme ypač svarbi yra valia, kuri suderina individo intelektines, fizines bei emocines jėgas ir suteikia joms reikiamą kryptį siekiant užsibrėžto tikslo. Saviauklą apibūdina tokios kategorijos kaip savęs pažinimas, savęs vertinimas, savikontrolė, savikritika, savidrausmė – jos ir sudaro saviauklos turinį. Teisinė saviaukla nukreipta į atitinkamų teisės ir moralės principų, vertybių, elgesio normų perėmimą ir įtvirtinimą. Ji grindžiama sąmoningu asmenybės persitvarkymu įtvirtinant teigiamas savybes ir atsisakant ankstesnių asocialių savybių. Svarbų vaidmenį teisinėje saviaukloje vaidina teisinė savišvieta, kuri papildo ir atnaujina teisines žinias. Teisinė savišvieta yra asmenybės teisinį ugdymą skatinantis ir spartinantis katalizatorius. Ji padeda perimti ir perdirbti teisinę informaciją, socialinę–teisinę patirtį, elgesio normas. Dėl saviauklos padidėjęs asmenybės teisinis išprusimas, teisinė kultūra skatina savikontrolę ir kitus socialiai reikšmingus bruožus. Teisinė saviaukla yra subjektyvus teisinės socializacijos veiksnys.

Išoriniai socializuojantys veiksniai ir individo teisinė saviaukla – tarpusavyje susijusios teisinės socializacijos proceso sudėtinės dalys. Viena su kita yra persipynusios, lemia šio proceso struktūrą ir turinį.

Apibendrinant visa tai, kas pasakyta, teisinę socializaciją galima apibūdinti kaip specifinį procesą, kurio metu individui perduodamos socialinės aplinkos teisės normos, teisinės vertybės ir teisinė kultūra. Jas perimdamas individas įsilieja į šią socialinę aplinką savo praktinės veiklos, teisinio auklėjimo ir teisinės saviauklos dėka.

Pateikta teisinės socializacijos samprata leidžia suformuluoti kai kurias šio proceso analizės metodologines pozicijas:

1. Tiriant teisinės socializacijos procesą negalima apsiriboti vien tik socialinės makro– arba mikroaplinkos arba teisinio auklėjimo analize. Į tyrimo dalyką įeina visuomenė ir pats individas, kaip šio proceso objektas ir subjektas, bei visos praktinės veiklos, socialinio bendravimo rūšys, formos bei teisinis auklėjimas, kaip sudėtinės teisinės socializacijos dalys.

Tai padeda nustatyti teisinės socializacijos proceso realias ribas ir mastą, jo struktūrą ir turiniui turinčius įtakos veiksnius.

2. Į teisinės socializacijos procesą reikia žvelgti kaip į pagrindinių sąlyginai savarankiškų sferų visumą, kurių analizė leidžia atskleisti jų ypatumus ir socializuojančias galimybes.

3. Pateikta teisinės socializacijos samprata adekvačiai atspindi šio proceso funkcionavimo specifiką visuomenės, socialinės mikroaplinkos ir asmenybės lygiais.

4. Teisinės socializacijos procesą leidžia tirti ne tik statišką, bet ir dinamišką, funkcionuojantį.

5. Teisinės socializacijos, kaip sistemos, tyrimas yra svarbiausia sąlyga jam tobulinti ir valdyti.

Teisinės socializacijos samprata padeda išvengti terminų painiavos šio proceso metodologijoje ir metodikoje.

Nepriimtinas kriminologinėje literatūroje pasitaikantis teisinės socializacijos tapatinimas su teisiniu auklėjimu. Teisinis auklėjimas tokiu atveju suvokiamas siaurąja ir plačiąja prasme. Siaurąja prasme – tai visuomenės ir jos socialinių institutų kryptinga, organizuota veikla, kuria siekiama formuoti asmenybės teisines žinias, įsitikinimus ir nuostatas. Ji apima teisinį mokymą ir teisinį švietimą. Tačiau, kaip žinoma, teisinio auklėjimo efektyvumas priklauso nuo daugelio veiksnių, tarp jų ir nuo socialinės aplinkos įtakos bei pačios asmenybės aktyvumo. Pamiršus tai, individo teisinių nuostatų, teisinės sąmonės formavimasis atskiriamas nuo jo praktinės veiklos, nuo socialinės praktikos ir siejamas tik su asmenybės teisinio auklėjimo priemonėmis ir formomis. Todėl praktikoje susiklosto hipertrofuotas auklėjimo galimybių suvokimas. Iš teisinio auklėjimo tikimasi tokių problemų sprendimo, kurių išspręsti jis nepajėgus.

Teisinis auklėjimas plačiąja prasme suprantamas kaip objektyvių ir subjektyvių veiksnių sistema, t. y. kaip socialinės aplinkos ir individo savybių įtaka ugdant jo socialiai reikšmingą elgesį, teisinę sąmonę. Tokia plati interpretacija „teisinį auklėjimą" leidžia sutapatinti su „teisine socializacija", apimančia asmenybės teisinės kultūros kūrimo „stichinius" ir „samoningus" elementus, objektyvių ir subjektyvių veiksnių įtaką.

Teisinės socializacijos procesui būdinga tai, kad nekuriamos kokios nors specifinės, nuo realaus gyvenimo atitolusios sistemos. Šio proceso ypatumai slypi kryptingoje žmonių veikloje, jų socialinės praktikos ir bendravimo pobūdyje, organizavime bei turinyje, teisiniame auklėjime – universaliose individo teisinio ugdymo priemonėse. Todėl identifikuoti „teisinio auklėjimo" ir „teisinės socializacijos" sampratas bei teisinį auklėjimą (aiškinant siaurąja ir plačiąja prasme) apriboti tik ideologinio poveikio priemonėmis arba sutapatinti teisinį auklėjimą ir teisinę socializaciją nėra metodologinio pagrindo.

Tik teisinės socializacijos proceso analizė pasitelkus socialinius santykius, bendravimą, praktinę veiklą ir teisinį auklėjimą padeda įtraukti į šį procesą įvairias tarpusavyje susijusias objektyvias socialines ir dvasines sąlygas bei subjektyvius veiksnius, turinčius įtakos asmenybės teisiniam formavimuisi. Visi šie veiksniai kompleksiškai vieningi, kiekvienas iš jų stichiškai arba sąmoningai dalyvauja teisinės socializacijos procese. Jie negali šiame procese efektyviai funkcionuoti pavieniui, o juo labiau kompensuoti vieni kitus.

Taigi teisinės socializacijos tikslą galima pasiekti tik tuo atveju, jeigu pačiuose socialiniuose santykiuose glūdi individo teisinio ugdymo galimybė. Tai priklauso ir nuo individo praktinės veiklos, ir bendravimo socializuojančių funkcijų įgyvendinimo, nuo kryptingo bei sistemingo teisinio auklėjimo, taip pat nuo individo savimonės ir išugdyto teisinės saviauklos poreikio.

Teisinė socializacija yra sudėtingas socialinis fenomenas. Į jį būtina žvelgti kaip į specifinę socialinę sistemą, turinčią vidinį organizacijos ir funkcionavimo mechanizmą.

3. Teisinė socializacija, kaip socialinė sistema, turi savo vidinę struktūrą, kurią galima atskleisti per jos tikslus, priemones, lygius ir sferas. Jie ir sudaro šios sistemos komponentus, vykdančius jiems būdingas funkcijas. Šias funkcijas atskleidžia bendra teisinės socializacijos funkcija – individo teisinės kultūros formavimas ir raida. Todėl teisinės socializacijos pagrindinė funkcija sutampa su jos pagrindiniu tikslu.

Svarbiausias individo teisinės socializacijos tikslas yra ugdyti individo teisinę kultūrą. Šis tikslas yra integralaus pobūdžio. Jį sudaro atskirų (ypatingų) tikslų, susijusių su individo atskirų teisinės sąmonės elementų (teisinių žinių, teisinių įsitikinimų ir kt.), teisinio elgesio formavimu, visuma. Toks teisinės socializacijos atskirų tikslų išskyrimas yra sąlyginis. Individo teisinės socializacijos bendrų tikslinių nuostatų sąlyginis skaidymas į atskirus elementus leidžia atskleisti tikrąją individo teisinės sąmonės (teisinių žinių, teisinių įsitikinimų, teisėto elgesio nuostatos) bei socialinio aktyvumo lygį ir tuo remiantis racionaliau panaudoti socializuojančio poveikio priemones.

Teisinės socializacijos tikslų struktūrą lemia ne tik individo teisinės kultūros struktūros ypatumai, bet ir šių tikslų įgyvendinimo laikas, sfera, realios galimybės.

Tikslai pasiekiami atitinkamomis priemonėmis, metodais. Tik kartu su priemonėmis, metodais tikslai tampa realūs. Tokios individo teisinės socializacijos priemonės yra socialiniai santykiai, individo veikla ir bendravimas, jo teisinis auklėjimas.

Visų socialinių santykių ir veiklos rūšių, teisinio auklėjimo pobūdis leidžia vertinti juos kaip teisinės socializacijos proceso socialinius lygius, o jų daiktinis apibrėžtumas ir sąlygotumas yra prielaida išskirti svarbiausias šio proceso sferas. Šie teisinės socializacijos proceso struktūriniai komponentai leidžia išsamiau atskleisti socializuojančio poveikio subjekto specifiką makro- ir mikroaplinkos bei kiekvieno individo lygiu.

Taigi teisinės socializacijos tikslai ir priemonės, lygiai ir sferos apima visus šio proceso objektyvius materialinius, socialinius, dvasinius veiksnius, kurie yra imanentiniai pagrindinėms socialinių santykių, veiklos ir teisinio auklėjimo rūšims ir formoms.

Teisinės socializacijos sudėtinių komponentų išskyrimas leidžia šį procesą tirti pasitelkus išorinius ir vidinius, objektyvius ir subjektyvius ryšius. O tai sudaro galimybę į individo teisinę socializaciją žvelgti kaip į dinamišką socialinę sistemą.

Teisinės socializacijos pobūdžio vientisumas nereiškia, kad jai nebūdingi prieštaravimai, kurie yra šio proceso raidos vidinis šaltinis. Kiekvienam šio proceso komponentui, turinčiam savo vidinę struktūrą, būdinga savita raida. Vieno iš teisinės socializacijos proceso struktūrinių komponentų savybių kaita atsispindi visuose kituose komponentuose, padidina arba sumažina šio proceso rezultatus.

Antai tik skirtingomis priemonėmis galima pasiekti pagrindinį teisinės socializacijos tikslą. Veikla, kaip socializacijos priemonė, skirstoma į daugelį specifinių socializuojantį poveikį turinčių priemonių. Pagrindinis tokios diferenciacijos kriterijus yra individo įvairių veiklos rūšių turinys. Gamybinei, politinei, kultūrinei ir kitokiai veiklai, į kurią įsitraukia individas, būdingos savos socializuojantį poveikį turinčios priemonės. Visas šias priemones lemia teisinės socializacijos proceso socialiniai lygiai, kurių sąveika yra būtinas šio proceso struktūros atributas. Visuomenė, jos būtis ir sąmonė sudaro makroaplinką, visuotinį individo teisinės socializacijos lygį. Visuomenės raida lemia teisinės socializacijos proceso funkcionavimo ir plėtros ypatumus. Ji gali tiek skatinti individo teisinės socializacijos procesą, tiek jį stabdyti arba net nukreipti priešinga – desocializacijos – linkme. Svarbus individo teisinės socializacijos lygis yra mikroaplinka kaip socialinės aplinkos specifinis atspindys (šeima, mokykla, bendraamžių subkultūra ir kt.). Tuo pat metu kiekvienas žmogus, jo vidinis psichinis dvasinis pasaulis, jo sąmonė yra ypatingas teisinės socializacijos lygis. Visi šie socialiniai lygiai tiesiogiai arba netiesiogiai įtraukti į visas socialinių santykių ir veiklos rūšis, kurias galima laikyti individo teisinės socializacijos proceso sferomis.

Tačiau individas negali vienodai įsitraukti į visas veiklos, bendravimo ir auklėjimo sferas. Tai reiškia, kad skirtingos teisinės socializacijos sferos nevienodai atlieka joms būdingą funkciją – įtraukti individą į teisinio formavimosi procesą. Individo teisinis ugdymas priklauso nuo jo dalyvavimo gamybinėje–ekonominėje, socialinėje–politinėje, valdymo ir savivaldos, negamybinės veiklos ir bendravimo sferose, taip pat nuo galimybės jose reikštis. Kiekviena iš šių sferų formuoja ir turtina individo teisinę kultūrą tik joms būdingomis priemonėmis. Tai pagrindinės teisinės socializacijos proceso sferos. Jos įtvirtintos teisėje.

Taigi individo teisinės socializacijos, kaip sistemos, tyrimas leidžia atskleisti jos esmę, komponentus, struktūrą ir funkcionavimo, tobulinimo mechanizmą.

Kadangi socialiniai santykiai, veikla nuolat kinta, tai kinta ir individo teisinė esmė. Visuomenės socialinių santykių ir veiklos pobūdis, turinys ir kryptingumas lemia individo teisinės socializacijos kryptį ir rezultatus. Pagrindinių praktinės veiklos ir socialinio bendravimo rūšių, teisinio auklėjimo intensyvumas, kokybinis turinys, visų pagrindinių individo teisinės socializacijos proceso lygių ir sferų kompleksinis ryšys yra pagrindiniai šio proceso optimizavimo veiksniai.

Išvados

Socializacija yra nepertraukiamas, tik skirtingu intensyvumu vykstantis procesas, kurio metu individas išmoksta ir perima konkrečios visuomenės socialinės bendrijos, grupės vertybes, normas, nuostatas ir elgesio pavyzdžius. Socializacijos procese vyksta kultūros perėmimas ir savęs atskleidimas, asmenybės tapsmas.

Teisinė socializacija sudaro būtiną ir labai svarbią bendros socializacijos dalį. Ji atspindi specifinį bendrųjų socializacijos dėsnių pasireiškimą formuojantis bei tobulėjant individo teisinei

sąmonei, teisiniam elgesiui ir teisinei kultūrai. Individo teisinė socializacija pasižymi konkretumu, kryptingumu ir apibrėžtumu. Tai specifinis procesas, kuriame individui perduodama ir jis perima socialinės aplinkos teisinę kultūrą, įsilieja į šią socialinę aplinką savo praktinės veiklos, teisinio auklėjimo ir saviauklos dėka. Individo teisinė socializacija priklauso nuo bendro visuomenės kultūros lygio, politinės, dorovinės ir teisinės atskirų socialinių bendrijų, grupių ir visos visuomenės brandos. Norint tinkamai suvokti šio proceso esmę ir atskleisti jo turinį, veikimo mechanizmą bei teisinės socializacijos procesą būtina nagrinėti pasitelkus pagalbon šias žmonių egzistavimo esmę sudarančias prielaidas: socialinius santykius, socialinę aplinką, praktinę veiklą, auklėjimą. Būtent socialiai santykiai ir veikla, teisinis auklėjimas sudaro individo teisinės socializacijos proceso struktūrinius komponentus – jo tikslus ir priemones, lygius ir sferas, kurių sisteminė sąveika lemia individo teisinės kultūros lygį.

✦✦✦

Literatūra

1. **Dumbliauskas V**. Sociologija. – Vilnius:VPU, 1999.
2. **Tarptautinių** žodžių žodynas. Vyriausioji enciklopedijų redakcija. 1985.
3. **Broom L., Bonjean Ch. M., Broom H.** Sociologija. Esminiai tekstai ir pavyzdžiai. 1992.
4. **Донцов И. А.** Самовоспитание личности. – Москва: Наука, 1984.
5. **Краткий** словарь по социологии. – Москва: Политиздат, 1989.
6. **Кудрявцев В. Н.** Правовое поведение норма и патология. – Москва: Наука, 1982.
7. **Кудрявцев В. Н.** Генезис преступления. – Москва: Наука, 1998.
8. **Кудрявцев В. Н., Казимерчук В. П.** Современная социология права. – Москва: 1995.
9. **Кузнецова Н. Ф.** Проблемы криминологической детерминации. – Москва: МУ, 1984.

✦✦✦

Legal Socialization of Individ: Conception and Structure

Prof., Hab. dr. J. Galinaitytė
Law University of Lithuania

SUMMARY

The article deals with the urgent problem of the legal socialization of an individual. This problem has not researched enough in the theory of Criminology. The ripeness of society depends on the legal culture of society too. Lithuania is on the way to the social, political, economical, legal reform and democratize process. Ten years of independence have brought radical changes into nearly spheres of social life. The point of new view on the legal culture of members of society is especially urgent during this time.

The publication contains the definition of the legal socialization of an individual. An individual (personality) takes the legal culture from society during the legal socialization process. Author analysed the mechanism of the legal socialization.

The model of the legal socialization of an individual researched by author in 1988 years and described in the doctoral dissertation.

